

BRECHT, SINT-THEOBALDUSKAPEL

Eindrapport van een archeologisch onderzoek met oog op wetenschappelijke vraagstelling ter hoogte van de Sint-Theobalduskapel te Brecht.

RAPPORT NR. 1320

Titel

Brecht, Sint-Theobalduskapel: Eindrapport van een archeologisch onderzoek met oog op wetenschappelijke vraagstelling ter hoogte van de Sint-Theobalduskapel te Brecht

Auteur(s)

Mitchell van Baal, Jeska Pepermans & Jeroen Verrijckt

Erkende archeoloog

2015/00053 - Jeroen Verrijckt

Projectnummer J. Verrijckt

2022-601

Projectnummer Onroerend Erfgoed

2023F40

Plaats en datum

Beerse, 16/06/2023

INHOUD

Inhoud.....	2
1 Inleiding.....	3
1.1 Beschrijvend gedeelte	3
1.2 Juridische context	5
1.3 Geplande werken en bijbehorende bodemingrepen	6
1.4 Historische en archeologische voorkennis en resultaten archeologisch vooronderzoek.....	7
1.5 Werkwijze en strategie.....	11
2 Assessmentrapport	18
2.1 Inleiding	18
2.2 Sporen en structuren.....	18
2.3 Vondsten en stalen	21
2.4 Datering en interpretatie	22
2.5 Kennisvermeerderingspotentieel en aanbevelingen.....	22
2.6 Gemotiveerd voorstel voor het bewaren van het archeologische ensemble	22
3 Synthese	23
3.1 Algemeen	23
3.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	23
4 Lijst met figuren	29
5 Bibliografie	30
6 Bijlagen.....	31

1 INLEIDING

(MITCHELL VAN BAAL)

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode J. Verrijckt		2022-601
Projectcode Onroerend Erfgoed		2023F40
Locatie	Provincie	Antwerpen
	Gemeente	Brecht
	Straat	Tilburgbaan
Kadastrale gegevens	Gemeente	Brecht
	Afdeling	1
	Sectie	M
	Percelen	101C
Coördinaten	Noord	X: 167861.82 Y: 224368.85
	Oost	X: 167881.98 Y: 224353.77
	Zuid	X: 167808.95 Y: 224293.20
	West	X: 167803.85 Y: 224297.17
Oppervlakte plangebied		Ca. 2.207 m ²
Oppervlakte bodemingreep		Ca. 2 m ²
Erkend Archeoloog		2015/00053 – Jeroen Verrijckt

1.1.2 Onderzoeksopdracht

De geplande werkzaamheden kaderen binnen de voorbereiding op de nader te plannen restauratiewerkzaamheden van de kapel. Deze voorbereidingswerkzaamheden hebben tot doel de stabiliteit en conditie van de kapel in kaart te brengen. Voor deze werkzaamheden worden vier putten (50 x 50 cm) aangelegd ter hoogte van de buitenmuur van de kapel. Deze putten zijn nodig om de stabiliteit van de huidige gebouwstructuur in kaart te brengen. Het betreffen werkputten 1a en 1b. Deze werkputten worden samen genomen in één werkput. Verder betreft het werkput 2a en werkput 2b. De werkputten worden tot onder de fundering uitgegraven. Aangezien de funderingsmuren tot op of in de moederbodem reiken, zullen bovenbeschreven graafwerken het archeologisch niveau raken en mogelijks ook vergraven. Indien er archeologisch relevante zaken aanwezig zouden zijn, zouden deze hierbij onherroepelijk vernietigd worden. Met die reden dienen deze werkputten eerst onderzocht te worden, alvorens de geplande stabiliteitsonderzoeken kunnen uitgevoerd worden. Er worden twee werkputten voorzien door de opdrachtgever. Indien het om één of andere reden niet mogelijk is om deze putjes op de voorziene locatie uit te voeren, worden twee extra locaties voorzien waarnaar eventueel kan worden uitgeweken.

Omwille van voorgaande argumentatie wordt een werfbegeleiding als meest geschikte onderzoeksmethode naar voor geschoven. De werfbegeleiding wordt uitgevoerd binnen de planning van de algemene aannemingswerken. De uitvoering van de werfbegeleiding gebeurt volgens de Code van Goede Praktijk (hoofdstuk 19), eventueel aangevuld met bijkomende maatregelen indien de sporen en/of vondsten daartoe aanleiding geven. Deze eventuele maatregelen worden bepaald door de erkend archeoloog.

1.1.3 Randvoorwaarden

Bij de aanvraag voor de toelating van de archeologische werken, werden bij het verlenen van de toelating randvoorwaarden opgesteld door Onroerend Erfgoed:

Het funderingsonderzoek en de daarbij horende werfbegeleiding dienen te gebeuren met een **maximaal behoud in situ** van de archeologische relictten.

Per put wordt de exacte opbouw, zoals de muurdikte, de diepte van de funderingsaanzet, het voorkomen van een eventuele vertanding, het materiaalgebruik, het baksteenformaat, het metselwerkverband, de afmetingen van alle lagen en de visuele samenhang van de fundering, schadepatronen... in kaart gebracht. Alle gegevens worden samengebracht in een opmetingsschets, dewelke bestaat een dwarsdoorsnede én vooraanzicht. De maalvoering is telkens genomen ten opzichte van een vast referentiepeil.

De volgende onderzoeksvragen zijn van toepassing voor het bureauonderzoek voorafgaandelijk aan de werfbegeleiding:

- Wat waren de resultaten van de archeologische opgraving onder leiding van Luc Van Impe in de jaren '70 van de vorige eeuw?
- In hoeverre zijn de toen blootgelegde resten nog in situ bewaard?
- In hoeverre zijn de toen blootgelegde resten volledig onderzocht?
- Welke onderzoeksvragen zijn tijdens de opgraving in de jaren '70 beantwoord en welke zijn nog onbeantwoord?
- Waar wordt het archeologisch ensemble van de opgraving van de jaren '70 bewaard (archief en vondsten)? Waaruit bestaat dit ensemble?

1.2 Juridische context

1.2.1 Beschermingsstatuut

De Sint-Theobalduskapel te Brecht maakt sinds 3 juni 1986 deel uit van de bescherming als beschermd stads- of dorpszicht en monument. (ID 4396). Sinds 29 maart 2019 geniet de kapel eveneens bescherming als bouwkundig erfgoed (12863).

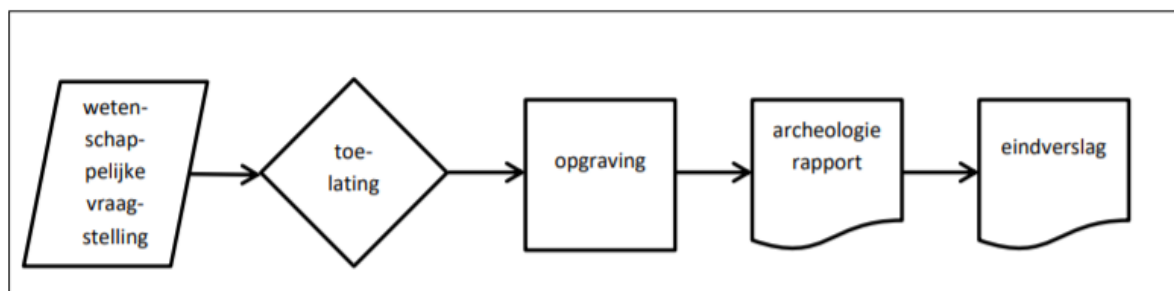
1.2.2 Procedure

Het Decreet van 12 juli 2013 betreffende het onroerend erfgoed, gewijzigd bij het decreet van 4 april 2014 en het decreet van 7 juli 2017, verplicht de aanvrager van een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen (of voor het verkavelen van gronden) om in bepaalde gevallen een in akte genomen archeologienota bij de vergunningsaanvraag te voegen. Of een aanvrager hiertoe verplicht is, is afhankelijk van een aantal criteria en drempels.

Voor de vergunningsaanvraag voor de restauratie van de Sint-Theobalduskapel blijkt dat geen bekrachtigde archeologienota vereist is.

In het geval van handelingen aan of in beschermde goederen waarvoor een stedenbouwkundige vergunning vereist is, wint de vergunningverlenende overheid (in dit geval de gemeente Brecht) advies in bij het agentschap Onroerend Erfgoed met het oog op een toetsing van de voorliggende handelingen aan het actief en passief behoudsbeginsel én aan het individuele beschermingsbesluit van het betrokken onroerend erfgoed. Opdat het agentschap deze toetsing zou kunnen uitvoeren, voegt de initiatiefnemer een toelatingsaanvraag bij de vergunningsaanvraag. Indien in deze toelatingsaanvraag archeologisch onderzoek wordt voorgesteld, volgt dit de procedure “archeologisch vooronderzoek met het oog op wetenschappelijke vraagstelling”.

Een opgraving met het oog op wetenschappelijke vraagstellingen kan dus het vervolg zijn op een uitgebreid traject van vooronderzoek, maar dit is niet noodzakelijkerwijs zo. Wel zal steeds dat vooronderzoek uitgevoerd moeten zijn dat nodig is om een aanpak voor de opgraving op te stellen. De erkende archeoloog (type 1) vraagt bij het agentschap een toelating aan voor het uitvoeren van een archeologische opgraving met het oog op wetenschappelijke vraagstellingen, conform de procedure beschreven in artikel 5.5.3 van het Onroerenderfgoeddecreet en de uitvoeringsbepalingen daarbij. Hij voert de opgraving uit conform de Code van Goede Praktijk (zie hoofdstuk 14 tot en met 22 en deel 4), de aanpak uit de toelating en de eventuele voorwaarden daarbij. Na beëindiging van het veldwerk wordt een archeologierapport opgesteld dat de erkende archeoloog indient bij het agentschap, conform artikel 5.5.4 van het Onroerenderfgoeddecreet, de uitvoeringsbepalingen daarbij, en de Code van Goede Praktijk (zie hoofdstuk 23). Binnen de decretaal bepaalde termijnen stelt hij vervolgens, na assessment en verwerking, een eindverslag op (zie hoofdstuk 23), dat hij eveneens indient bij het agentschap.

Figuur 3: Procesverloop van archeologisch onderzoek met het oog op wetenschappelijke vraagstellingen

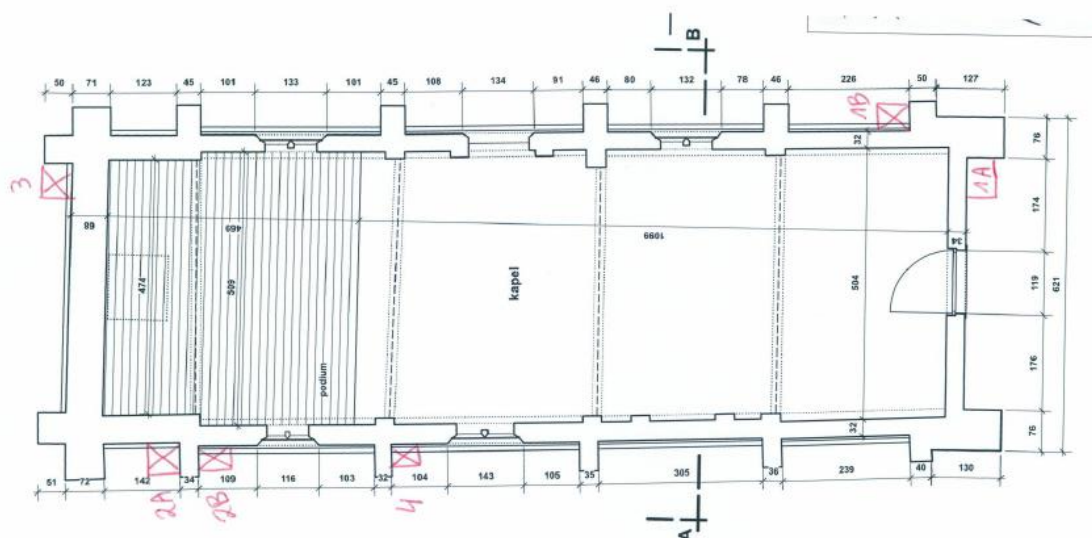
Het Onroerenderfgoeddecreet gaat ervan uit dat de toelatingsaanvraag voor archeologisch onderzoek door een erkend archeoloog type 1 wordt aangevraagd bij het agentschap Onroerend Erfgoed. Na het ontvangst van de stedenbouwkundige vergunning én toelating voor archeologisch onderzoek door de vergunningsverlenende overheden, zal de vergunninghouder een uitvoerder (een erkend archeoloog type 1) aanstellen. Deze erkend archeoloog zal dan met behulp van het standaardformulier van het agentschap Onroerend Erfgoed een aanvraag tot uitvoering van het archeologisch onderzoek indienen, conform de Code van Goede Praktijk (hoofdstuk 8 t.e.m. 12), de aanpak uit de goedkeuring van dit document en de eventuele voorwaarden daarbij.

1.3 Geplande werken en bijbehorende bodemingrepen

De geplande werkzaamheden kaderen binnen de voorbereiding op de nader te plannen restauratiewerkzaamheden van de Sint-Theobalduskapel. Deze voorbereidingswerkzaamheden hebben tot doel de stabiliteit en conditie van de kapel in kaart te brengen. Zodoende kan naderhand een restauratiestrategie worden opgemaakt voor de uiteindelijke restauratiewerkzaamheden van de gehele kapel. Deze wetenschappelijke vraagstelling heeft louter betrekking op de voorbereidende studie. Voor de effectieve restauratiewerkzaamheden dient een nieuwe studie te worden uitgevoerd.

In het kader van het geplande stabiliteitsonderzoek dienen vier putten (50 x 50 cm) te worden aangelegd ter hoogte van de buitenmuur van de kapel. Het betreffen werkputten 1a en 1b. Deze werkputten worden samen genomen in één werkput. Verder betreft het werkput 2a en werkput 2b. De werkputten worden tot onder de fundering uitgegraven. Indien het om één of andere reden niet mogelijk is om deze putjes op de voorziene locatie uit te voeren, worden twee extra locaties voorzien waarnaar eventueel kan worden uitgeweken. Het betreffen de werkputten 3 en 4.

Aangezien de funderingsmuren tot op of in de moederbodem reiken, zullen bovenbeschreven graafwerken het archeologisch niveau raken en mogelijks ook vergraven. Indien er archeologisch relevante zaken aanwezig zouden zijn, zouden deze hierbij onherroepelijk vernietigd worden.

Figuur 1: Pottenplan¹

1.4 Historische en archeologische voorkennis en resultaten archeologisch vooronderzoek

Het plangebied ligt in de huidige gemeente Brecht.

De gemeente Brecht wordt in historische bronnen voor het eerst vermeld in 1173. In een akte afkomstig van de abdij van Postel wordt er gesproken over een zekere Berta de Brechte. In 1239 komt de naam Brechte voor en in 1336 de naam Brecht. Tot op heden is er geen sluitende theorie over het ontstaan van deze benaming. De ene theorie verwijst naar de benaming 'brec', 'braec' of 'brakti' wat niet meer wil zeggen dan braakliggend gebied. Een andere theorie wijst er op dat de benaming 'brakti' mogelijks ook zou kunnen verwijzen naar onder breking in het landschap. Een laatste theorie doelt op de betekenis van de benaming 'brecht'. Dit zou namelijk ook 'machtig man' kunnen betekenen, waarmee m'n mogelijks zou kunnen verwijzen naar een bewoner met veel macht. Wat echter wel vast staat is dat de geschiedenis van Brecht veel verder terug gaat dan dat die in de historische bronnen (1173) voortkomt.

Op basis van eerder archeologisch onderzoek kon achterhaald worden dat het grondgebied van Brecht reeds vanaf de Prehistorie bewoond was. Zo werden er reeds artefacten aangetroffen die te dateren zijn in het mesolithicum en het neolithicum. Naast artefacten uit de prehistorie werden er eveneens verscheidene bewijzen aangetroffen van menselijke activiteiten tijdens de brons- en de ijzertijd op het grondgebied van de gemeente. Zo werden er ter hoogte van de Zoegweg en Brecht-Hanenpad verscheidene gebouwstructuren aangetroffen die gedateerd werden in de midden- en late ijzertijd. Naast gebouwstructuren werden er eveneens verscheidene urnen en brandgraven aangetroffen uit diezelfde periode. De ontdekking van bovengenoemde sporen wijzen er op dat er reeds sinds de metaaltijden permanente bewoning aanwezig was op het grondgebied van Brecht.

Ook uit de daaropvolgende Romeinse periode werden reeds en bewoningssporen aangetroffen. Verder werden er eveneens enkele artefacten aangetroffen die te relateren zijn aan deze periode. Verder werden er eveneens bewoningssporen aangetroffen uit de middeleeuwen. Het gaat daarbij enerzijds om bewoningssporen en anderzijds over verscheidene artefacten. Verder wordt vermoed

¹ Plan aangeleverd door opdrachtgever

dat een aantal hedendaagse plaatsnamen binnen de gemeente afkomstig zijn uit de Frankische periode. Het gaat dan onder meer om de plaatsnamen Marum en Hunsel. Verder worden er eveneens enkele plaatsnamen gelinkt aan de Karolingische periode, namelijk Houthoven en Varenbrake. Historische bronnen wijzen op een opsplitsing van de gemeente tijdens de 13e- eeuw. Een deel van het grondgebied van Brecht kwam toen in handen van de heren van Bergen-op-Zoom. Het andere gedeelte kwam onder het gezag van Hoogstraten terecht. Door deze splitsing kreeg Brecht twee heren die elks beschikte over hun eigen schout.

De gemeente kent in de 16e eeuw haar bloeiperiode. Dit mede door de oprichting van een Latijnseschool in het jaar 1515. Aan het einde van deze eeuw zou deze bloeiperiode abrupt eindigen door de doortocht van de plunderende Spaanse troepen. In de 17 de eeuw had Brecht te lijden onder de belegeringen van Bergen-op-Zoom en Breda. In de 18de eeuw had Brecht sterk te lijden onder de Spaanse en Oostenrijkse Successieoorlogen. Het zal uiteindelijk tot aan het einde van de 18e -eeuw duren dat Brecht opnieuw herleefden. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de kerktoeren door de Duitse bezetter vernield. Verder bleef de materiele schade eerder beperkt. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zorgde de V1 en V2 bommen op verscheidene plaatsen voor heel wat schade. Aan het kanaal in Sint-Job-In-'t_Goor werd eveneens hard gevochten. Het centrum van Brecht en Sint-Leenaarts lag tijdens de bevrijdingsgevechten in september en oktober weken lang op de frontlijn.²

Gehucht Locht:³

Zoals reeds gesteld situeert het plangebied en daarmee ook de Sint-Theobalduskapel zich te midden van het gehucht Locht. Het gehucht situeerde zich oorspronkelijk binnen een uitgestrekt heidegebied dat in toen beter gekend stond als de Westmaltesche Heijde. Deze heide gronden fungeerde als gemene grond. Tijdens de middeleeuwen zal de bevolking een sterke groei kennen. Hierdoor ontstaat er een grotere nood aan meer voedsel. De bestaande akkercomplexen zijn daarin te beperkt om aan deze hoge voedselnood te voldoen. Met die reden wordt beslist om ook minder interessante gronden (zoals heide gebied) om te zetten naar landbouwgrond. Daarbij worden de toenmalige hoeves eveneens meer en meer geclusterd.

Het gehucht Locht is ontstaan langs een kruising van twee wegen, namelijk de kruising van de huidige Lochtsebaan en de Tilburgbaan. De Tilburgbaan fungeerde in die periode als belangrijke verbindingsweg tussen Antwerpen en Breda.

Sint-Theobalduskapel:⁴

Zoals reeds aangehaald situeert de Sint-Theobalduskapel zich ter hoogte van de kruising tussen de huidige Tilburgbaan en de Lochtsebaan.

De oudste vermelding van de kapel gaat terug op een schepenbrief van 12 mei 1436. De inhoud van de brief gaat over een schuld die moet terugbetaald worden aan kapelmeester Sente Eewouts op de Lucht. Op basis van deze brief wordt gedacht dat de kapel nog ouder zou zijn dan de datum waarop deze brief dateert. Met de oud Vlaamse benaming Sente Eewouts verwijst men naar de Heilige Theobaldus. Hij is een Frans edelman uit 1017 die in 1073 heilig werd verklaard door de toenmalige paus.

Tijdens de Spaanse bezetting werd de kapel in 1584 verwoest door de Spanjaarden. In de daaropvolgende jaren zal de kapel in puin achterblijven. Uiteindelijk wordt in het jaar 1610 aan fondswerving gedaan om de kapel opnieuw op te bouwen. In de daaropvolgende jaren (1615) wordt

² Inventaris onroerend erfgoed 2023

³ Beheersplan Sint-Theobalduskapel

⁴ Beheersplan Sint-Theobalduskapel

een lastenboek opgemaakt. De kapel wordt in baksteen opgetrokken. De kapel wordt voorzien van zes zgn. traveeën met een driezijdige koorafsluiting. Het dak werd gevormd door een zadeldak dat vervaardigd was uit riet en stro. De klokkentoren werd voorzien van een schaliëndak. In de top van de spits werd een smeedijzeren kruis geplaatst. Het metselwerk wordt aan de binnenzijde van de kapel wit gekalkt. De ruimte rondom de kapel wordt aangeplant met 68 heesters. Verder zou in de buitenruimte eveneens een waterput gestaan hebben. Deze werd eveneens in oorspronkelijke staat hersteld.

In de daaropvolgende jaren (1619) koopt de kapelmeester een altaartafel, offerblok, beslagkist, een wijwatervat, een altaar schaal en een collecteschaal aan. In dat zelfde jaar, op tweede kruisdag, wordt de kapel ingewijd.

Enkele jaren later in 1624 ontvangt de kapel een beeld uit Bergen-Op-Zoom. Weer enkele jaren later, in 1628, wordt er een klok van ca. 40 kg zwaar besteld bij klokkengieter Pieter Van Den Ghein. Deze klok wordt ingewijd op Tweede Kruisdag. Om plaats te maken in het koor, werd in 1639 een nieuw altaar gemaakt.

Tussen 1650 en 1657 wordt de kapel voor de eerste maal grondig gerenoveerd. Zo wordt de dakbedekking, toen nog in stro, vervangen door een leiendak. Aangezien dit type dakbedekking zwaarder is, diende tevens ook de dak structuur verstevigd te worden. Verder wordt de klokkentoren voorzien van een gekroonde haan. Bovenop het koor wordt een smeedijzeren kruis gezet. Daarnaast worden de kapotte ruiten in ere hersteld en worden de kapelmuren opnieuw gewit. Enkele decennia later, in 1671, koopt men een nieuw offerblok en een gewijde relieksteen voor op het altaar bij de bisschop van Antwerpen. Daarnaast worden in datzelfde jaar enkele kandelaars en textielversiering aangekocht.

Rond het jaar 1668 en 1676 wordt Brecht en haar omgeving geteisterd door de Pest. In diezelfde periode (1672 – 1679) breekt de Frans - Nederlandse oorlog uit. In deze periode wordt de kapel door de bezetter ingenomen als paardenstal en zgn. tiendeschuur.

Na deze woelige periode, wordt de kapel in 1688 opnieuw onderworpen aan een grote renovatiecampagne. Zo worden de muren hersteld en voorzien van zgn. muurankers. Naast de muren wordt ook het dak en de toren grondig gerestaureerd. De ondertussen versleten vloer wordt vervangen door een nieuw exemplaar. Tot slot worden eveneens de gebroken ruiten opnieuw in oorspronkelijke staat hersteld. In diezelfde periode wordt een nieuw (houten) altaar, een geschilderd retabel en een antependium aangekocht. Verder worden in die periode verscheidene nieuwe altaar benodigdheden aangekocht, waaronder kandelaars, een koperen wijwateremmer met kwispel, etc.

Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog wordt de kapel opnieuw vernield. In de daaropvolgende jaren wordt de kapel opnieuw naar oorspronkelijke staat hersteld. Tussen 1787 en 1788 wordt de kapel voorzien van een plafond.

Tijdens de Franse Revolutie wordt de kapel in 1797 gesloten. Enkele jaren later, op 20 mei 1802 wordt de kapel opnieuw geopend. Een 100-tal jaar later, in 1887 wordt de kapel opnieuw gerenoveerd. Binnen deze renovatiecampagne wordt het zgn. koor aan de oostzijde van de kapel, afgebroken. De oostelijke zijde van de kapel wordt daarna afgesloten door middel van een puntgevel. Aangezien het koor werd afgebroken, wordt ook het altaar aangepast.

Enkele decennia later (1935) wordt op vraag van de kerkfabriek Sint-Michiël de opdracht gegeven om de toestand van de bouwvallige kapel te onderzoeken en een lastenboek op te stellen. Deze taak wordt opgenomen door provinciaal architect Jan Sel. Een jaar later, in 1936, worden de plannen goedgekeurd. Wederom ene jaar later, in 1937, worden de restauratiewerken uitgevoerd. De werken omvatten zowel een herstelling aan het metselwerk alsook het maken van een extra raamopening.

Verder worden eveneens vier betonstukken geplaatst onder de poutrellen die de torenspits dragen. Verder worden ook de ijzeren muurankers, het torenkruis en het kruis op de puntgevel onder handen genomen. Tot slot worden ook het schrijnwerk alsook de dakbedekking aangepakt.

In de daaropvolgende jaren, meer bepaald na wereldoorlog twee, worden eveneens nog enkele restauratiewerkzaamheden uitgevoerd. Van deze werkzaamheden zijn echter weinig gegevens gekend. Tussen 1945 en 1973 werden beide kopse gevels volledig vernieuwd. De mate waarin het oorspronkelijke metselwerk/-verband werd aangehouden, is daarbij tot op heden onduidelijk.

In 1972 vond een archeologisch onderzoek plaats ter hoogte van de kapel. Tijdens dit onderzoek werden delen van de fundering van het reeds verdwenen koor aangesneden. Verder werd binnen dit toenmalige koor een graf aangetroffen.⁵

Tot slot werd de kapel tussen 1981 en 1984 eveneens onderworpen aan restauratiewerken. Zo werd de toren en het dak hersteld waar nodig en werden koperen dakgoten en afvoerbuizen voorzien. Vervolgens werd de noordelijke zijmuur voorzien van een gemetste fundering.

Zoals reeds aangehaald vond in 1972 een archeologisch onderzoek plaats aan de kapel.⁶ Tijdens dit onderzoek werden delen van de fundering van het reeds verdwenen koor aangetroffen. Het polygonaal koor werd aan de buitenhoeken voorzien van enkele steunberen. De funderingsmuren waren opgebouwd in handgevormde bakstenen met een afmeting van 23 x 11 x 5 cm. Binnenin het koor werden resten van de oorspronkelijke bakstenenvloer aangetroffen. Daarnaast werden ook de funderingsresten van het toenmalige altaar en een graf aangetroffen. De grafkuil werd door de vloer uitgestoken tot in de top van de moederbodem. De kuil zelf was eerder onregelmatig van vorm. Het skelet lag uitgestrekt op zijn rug. Het skelet kende een oost- (hoofd) west oriëntatie. De rechter arm lag op het bekken. De linker arm lag naast het lichaam. De beenderen kenden een goede bewaring. Er werd noch een kist of grafsteen aangetroffen. De vulling van de grafkuil bevatte veel baksteen en (cement-)mortelfragmenten.

Op basis van de vaststellingen die tijdens dit onderzoek gedaan werden, werd besloten dat het graf na de opbouw van de kapel werd opgericht. Dit voor de afbraak van het toenmalige koor. De onderzoekers uit die tijd poneerde dat het mogelijk om een priester of kapelaan zou kunnen gaan. De ligging en oriëntatie van het skelet zijn de hoofdargumenten in deze stelling.

Aan de buitenzijde van de oostelijke koormuur werd een secundaire constructie vastgesteld. De fundering zou hier verstevigd zijn geweest. In het onderzoeksrapport suggereren de onderzoekers dat deze versteviging mogelijks werd aangebracht voor de aanwezigheid van een bovengrondse muurkapel of kalvarie.

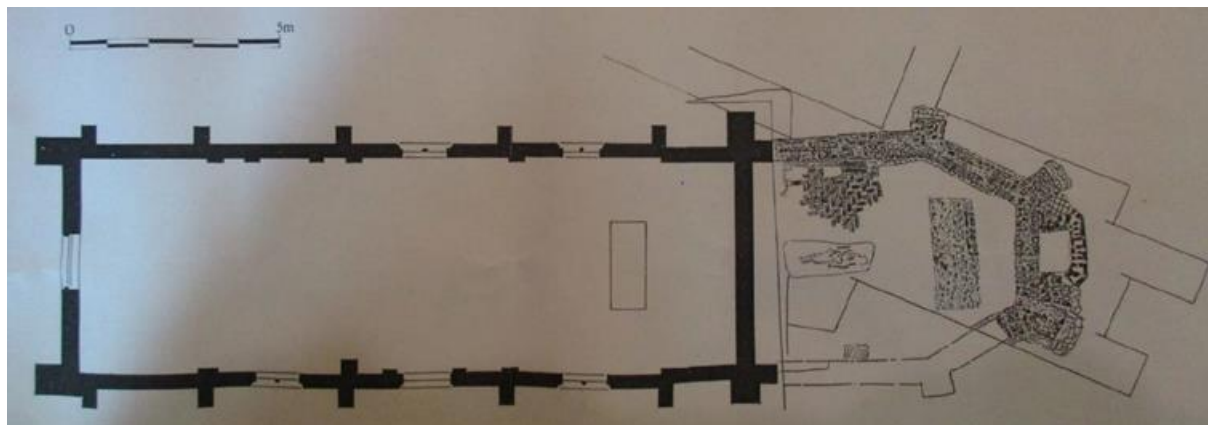
Onder het koor werd een podsolbodem aangetroffen. Dit profiel werd elders in de aangelegde werkputten niet aangetroffen. De aanwezigheid van een (post-)podzolbodem wordt eveneens gesuggereerd op de bodemkaart van Vlaanderen (zie eerder). De moederbodem kon op een diepte van minimaal 1 m onder het toenmalige maaiveld worden aangetroffen.

Naast bovenbeschreven muurresten en graf, werden eveneens enkele 'recente' paalsporen en een greppel aangetroffen. Een specifieke spoorbeschrijving of definitie van 'recent' werd niet mee opgenomen in het onderzoeksrapport. Hierdoor zijn deze sporen op basis van het onderzoeksrapport moeilijk te interpreteren. In de greppel werden enkele mortelresten aangetroffen. Hierdoor vermoeden de onderzoekers dat de greppel dateert uit de periode waarin de kapel werd opgebouwd.

⁵ Van Impe, L. 1972

⁶ Van Impe, L. 1972

Tijdens het onderzoek werden eveneens enkele muurresten aangetroffen die terug te brengen zijn tot de toenmalige naburige hoeve Van Elsacker. Verder werden er verscheidene vondsten gedaan, waaronder rood geglazuurd aardewerk en Raeren-aardewerk.

Figuur 2: Opmetingsplan van de opgraving uitgevoerd in 1972⁷

1.5 Werkwijze en strategie

1.5.1 Algemene bepalingen

Doel van een werfbegeleiding is een archeologische registratie en fysiek onderzoek van eventueel waargenomen archeologische relictten. Een werfbegeleiding is een bijzondere vorm van opgraving en onderworpen aan dezelfde decretale bepalingen als een opgraving. Hierbij worden evenwel de bepalingen uit de Code van Goede Praktijk gehanteerd.⁸ Op basis van de beschikbare informatie, de aard van de geplande werken en de praktische uitvoering ter hoogte van funderingen, is een werfbegeleiding in de vorm van een opgraving hier de best te hanteren methodiek. Met de werfbegeleiding worden de zones die verstoord worden door het stabiliteitsonderzoek geregistreerd. Er wordt gestreefd naar zoveel als mogelijk behoud *in situ*.

1.5.2 Onderzoeksvragen

Doel van een werfbegeleiding is een archeologische registratie en fysiek onderzoek van eventueel waargenomen archeologische relictten. Volgende onderzoeksvragen dienen minimaal beantwoord te worden:

Bodem

- Welke bodemhorizonten worden in de profielen aangetroffen en wat is de genese ervan? Welke zijn de bodemprocessen die hiermee geassocieerd worden?
- Wat is de relatie tussen deze bodemhorizonten en het omliggende landschap?
- Vertegenwoordigen deze horizonten relevante archeologische niveaus? Zo ja; wat is de aard, begrenzing en datering van deze niveaus?

⁷ Van Impe, L. 1972

⁸ Code van Goede Praktijk, 2019.

Sites uit de steentijden en vuursteenconcentraties

- Zijn er steentijdartefacten aanwezig?
- Is er een clustering in de steentijdartefacten aan te wijzen?
- Wat zijn de grenzen van de ruimtelijke spreiding(en) van de steentijdartefacten?
- Wat is de datering van de artefacten?

Sporenbestand

- Zijn er sporen of structuren aanwezig? Wat is de aard en de datering van de sporen?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Wat is de relatie tussen de bodem, de archeologische sporen en de landschappelijke context?
- Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden (incl. de argumentatie)? Is er een relatie met omliggende vindplaatsen?
- Wat is de vastgestelde en verwachte bewaringstoestand van elke archeologische vindplaats?
- Wat is de waarde van elke vastgestelde archeologische vindplaats?

Kapel:

- Zijn er muurresten aanwezig die gerelateerd kunnen worden aan de kapel? Zo ja:
 - o Wat is de aard en omvang van deze muurrest(en)?
 - o Hoe is het muurwerk opgebouwd?
 - o Zijn er aanwijzingen die wijzen op eventuele afwijkingen, uitbreidingen, renovatie, etc. van het muurwerk? Zo ja, hoe vertaalt zich dat t.o.v. de gehele structuur?
 - o Aan welke restauratiefase kunnen de aangetroffen muurresten gerelateerd worden?
- Zijn er bodemsporen die gerelateerd kunnen worden aan de bouw- en/of restauratiewerken?
- Zijn er menselijke resten aanwezig in- of nabij de kapel? Zo ja:
 - o Op welke diepte(s) bevinden zich de inhumaties?
 - o Wat is de bewaringstoestand van het skeletmateriaal?
 - o In welke periode kunnen de inhumaties gedateerd worden?

- Welke fasen van begravingen zijn er te herkennen? Aan welke fase binnen de bouwgeschiedenis van de kapel kunnen ze worden verbonden?
- Kan er een differentiatie in grafgebruik vastgesteld worden, en zo ja: wat zijn de kenmerken van de grafgebruiken en hoe kunnen ze verklaard worden?
- Zijn er aanwijzingen voor een specifieke ruimtelijke spreiding of densiteit van begravingen, en zo ja: hoe kan deze verklaard worden?
- Wat zijn de eigenschappen van de overledenen (leeftijd, geslacht, pathologieën)? En wat zegt dit over mogelijke doodsoorzaken?
- Zijn er grafvondsten aanwezig? Zijn de graven toe te kennen aan bepaalde individuen? Aan de hand van welke gegevens?

Ook werden er vanuit Onroerend Erfgoed nog een aantal onderzoeksvragen opgesteld:

- - Wat waren de resultaten van de archeologische opgraving onder leiding van Luc Van Impe in de jaren '70 van de vorige eeuw?
- - In hoeverre zijn de toen blootgelegde resten nog in situ bewaard?
- - In hoeverre zijn de toen blootgelegde resten volledig onderzocht?
- - Welke onderzoeksvragen zijn tijdens de opgraving in de jaren '70 beantwoord en welke zijn nog onbeantwoord?
- - Waar wordt het archeologisch ensemble van de opgraving van de jaren '70 bewaard (archief en vondsten)? Waaruit bestaat dit ensemble?

1.5.3 Onderzoeksstrategie en -methode

De geplande werkzaamheden kaderen binnen de voorbereiding op de nader te plannen restauratiewerkzaamheden van de kapel. Deze voorbereidingswerkzaamheden hebben tot doel de stabiliteit en conditie van de kapel in kaart te brengen. Voor deze werkzaamheden worden vier putten (50 x 50 cm) aangelegd ter hoogte van de buitenmuur van de kapel. Deze putten zijn nodig om de stabiliteit van de huidige gebouwstructuur in kaart te brengen. Het betreffen werkputten 1a en 1b. Deze werkputten worden samen genomen in één werkput. Verder betreft het werkput 2a en werkput 2b. De werkputten worden tot onder de fundering uitgegraven. Aangezien de funderingsmuren tot op of in de moederbodem reiken, zullen bovenbeschreven graafwerken het archeologisch niveau raken en mogelijks ook vergraven. Indien er archeologisch relevante zaken aanwezig zouden zijn, zouden deze hierbij onherroepelijk vernietigd worden. Met die reden dienen deze werkputten eerst onderzocht te worden, alvorens de geplande stabiliteitsonderzoeken kunnen uitgevoerd worden. Er worden twee werkputten voorzien door de opdrachtgever. Indien het om één of andere reden niet mogelijk is om deze putjes op de voorziene locatie uit te voeren, worden twee extra locaties voorzien waarnaar eventueel kan worden uitgeweken.

Omwille van voorgaande argumentatie wordt een werfbegeleiding als meest geschikte onderzoeksmethode naar voor geschoven. De werfbegeleiding wordt uitgevoerd binnen de planning van de algemene aannemingswerken. De uitvoering van de werfbegeleiding gebeurt volgens de Code van Goede Praktijk (hoofdstuk 19), eventueel aangevuld met bijkomende maatregelen indien de sporen en/of vondsten daartoe aanleiding geven. Deze eventuele maatregelen worden bepaald door de erkend archeoloog.

1.5.1 Voorbereiding

Voorafgaand aan de werfbegeleiding wordt een toelating archeologische opgraving via wetenschappelijke vraagstelling aangevraagd en verkregen. Vervolgens wordt een startvergadering georganiseerd, waarop zowel de archeologische uitvoerder als de aannemer grondwerken aanwezig zijn. Op de startvergadering worden alle afspraken en het plan van aanpak overlopen.

1.5.2 Opgravingsmethodologie

Het grondverzet gebeurt door de aannemer grondwerken, onder toezicht en onder leiding van de veldwerkleider. De graafwerken gebeuren zowel manueel en/of machinaal. In het laatste geval wordt een niet-getande, gladde graafbak gebruikt. Er worden geen graafwerken uitgevoerd die niet gecommuniceerd werden met de erkend archeoloog, die als veldwerkleider optreedt.

Eventuele sporen of vondsten die tijdens de graafwerken aan het licht komen, worden onder leiding van de veldwerkleider gedocumenteerd. De aannemer voorziet de nodige tijd om de archeologische resten vrij te leggen en op een kwalitatieve manier te registreren. De veldwerkleider bepaalt wanneer de graafwerken opnieuw hervat worden. Het veldwerk wordt zo georganiseerd dat er efficiënt en wetenschappelijk verantwoord opgegraven wordt.

Het aantal opgravingsvlakken wordt tijdens het veldwerk bepaald door de veldwerkleider. De vlakken worden steeds gelinkt aan de profielen. Om voldoende inzicht te krijgen in de stratigrafie dienen voldoende profielen aangelegd te worden om alle vlakken en de hierin geregistreerde sporen aan elkaar te kunnen koppelen. De profielen dienen een gedetailleerd inzicht te geven in de stratigrafische opbouw van het plangebied.

De werfbegeleiding wordt uitgevoerd tot op de maximale uitgraafdiepte + een buffer van 10cm. Na de archeologische registratie worden eventueel aanwezige archeologische resten afgedekt met geotextiel of gelijkaardig materiaal dat waterdoorlatend is buiten de kapel gevolgd door een laag gestabiliseerd zand of gelijkaardig materiaal.

In het geval van eventuele diepe structuren, zoals waterputten, wordt getracht de maximale diepte te achterhalen d.m.v. handmatige boringen.

Vondsten worden ingezameld conform de Code van Goede Praktijk (artikel 15.6). Elk vlak wordt gecontroleerd op de aanwezigheid van metalen voorwerpen met behulp van een metaaldetector.

1.5.3 Conservatie en natuurwetenschappelijk onderzoek

Conform de code van Goede Praktijk, artikel 9.3 ligt de beslissing tot natuurwetenschappelijke staalname bij de veldwerkleider.

Wat de vondsten betreft, die in aanmerking komen voor conservatie, wordt de selectie gemaakt door de erkend archeoloog die als veldwerkleider optreedt. Doel van de conservering is het stabiliseren van kwetsbare vondsten in functie van duurzaam behoud. Op basis van het uitgevoerde vooronderzoek is het zeer moeilijk om een inschatting te maken van de verwachte, noodzakelijke natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservaties. Vermoedelijk dient er rekening te worden gehouden met de analyse en eventueel dateringen (C14-dateringen) van de gebruikte mortel van oude bouwfases, en eventueel C14-datering van oudere sporen. Voor conservatie kan er rekening worden gehouden met de conservatie van ceramiek, eventueel glas en metaal.

1.5.4 Eindcriteria

De werfbegeleiding wordt als succesvol beschouwd indien alle waargenomen archeologische entiteiten op een wetenschappelijke wijze onderzocht zijn, er een beargumenteerd antwoord op de onderzoeksvragen geformuleerd kan worden en het eindrapport wordt opgeleverd.

1.5.5 Uitvoeringstermijn

De uitvoeringstermijn van het veldwerk is sterk afhankelijk van de planning en de organisatie van de algemene aannemingswerken. Bijgevolg is de termijn van veldwerk momenteel moeilijk in te schatten. Momenteel wordt uitgegaan van een worst case scenario en worden 3 werkdagen voorzien.

1.5.6 Middelenplanning

Het veldwerkteam bestaat minimaal uit:

- Een veldwerkleider (erkend archeoloog) die beschikt over voldoende ervaring in stedelijke contexten in Vlaanderen. Minimaal dient hij/zij 5 opgravingen te hebben uitgevoerd in stedelijke contexten of contexten met complexe verticale stratigrafie, en heeft minimum 2 jaar opgravingservaring.
- Een assistent-archeoloog, hij/zij heeft ten minste 2 opgravingen uitgevoerd op contexten met complexe verticale stratigrafie.

Voor de begeleiding van de opdracht dient de veldwerkleider zich te laten ondersteunen door één of meerdere specialisten en regiodeskundigen, die hem bijstaan bij de uitvoering van de werfbegeleiding indien deze expertise intern niet beschikbaar is. Deze specialist beschikt over aantoonbare en ruime ervaring met contexten met complexe verticale stratigrafie.

Conservatie en overdracht van het archeologische ensemble gebeurt na afloop van de werfbegeleiding conform de artikels 5.2.1, 5.2.2 en 5.2.3 van het Onroerend Erfgoeddecreet. Bij de start van de werfbegeleiding worden door de erkende archeoloog en de initiatiefnemer duidelijke afspraken gemaakt met betrekking tot de overdracht van het archeologische ensemble bij de eigenaar en het erkende onroerend erfgoeddepot of andere bewaarder van het archeologisch ensemble. Na het beëindigen van de verwerking en het opleveren van de eindrapportage vindt de overdracht van de vondsten plaats.

1.5.4 Risicoanalyse

Voor de werfbegeleiding worden geen bijkomende risico's verwacht. Uitvoerend personeel die werkzaamheden uitvoeren in de nabije omgeving van een draaiende graafmachine moeten visueel duidelijk herkenbaar zijn zoals gebruikelijk.

1.5.5 Uitgevoerde methodologie en afwijkingen van de opgestelde methodologie

Het veldwerk werd uitgevoerd op maandag 12 juni 2023 door erkend archeoloog en veldwerkleider Jeska Pepermans en archeoloog-assistent Mitchell van Baal. Tijdens het onderzoek werden enkel manuele graafwerkzaamheden uitgevoerd. De rond de kapel gelegen kasseien werden door de aannemer grondwerken verwijderd, waarna de putjes, in functie van het stabiliteitsonderzoek, manueel door de aanwezige archeologen werden uitgegraven. Deze putjes werden uitgegraven tot een diepte van onder de fundering, zodanig dat de fundering goed geregistreerd kon worden.

Bij de aanvraag voor de toelating van de wetenschappelijke vraagstelling werd geopteerd om putjes van 50cm x 50cm aan te leggen. Tijdens de uitvoering werd duidelijk dat dit te klein zou zijn, waardoor er geopteerd werd om de putjes iets groter te maken (ca. 70cm x 70cm). Werkput 1 viel groter uit (2m x 1,2m doordat deze rondom een steunbeer werd aangelegd. Elke put werd voorzien van een werkput nummer. Er werd gestreefd naar behoud in situ.

Metaaldetectie werd uitgevoerd door het veldwerkteam.

De bodem werd laagsgewijs verdiept (indien mogelijk) tot ca. 10cm onder de fundering. In dit geval werd de fundering op de overgang van de A- naar de C-horizont aangetroffen. In dit geval betrof het één vlak. Bij het verdiepen van de teelaarde werd elke laag afgespeurd op eventuele vondsten. Vanwege de afwezigheid van archeologische vondsten, konden deze ook niet worden geregistreerd. De archeologische sporen (muurwerk) werden geregistreerd volgens de Code van Goede Praktijk.

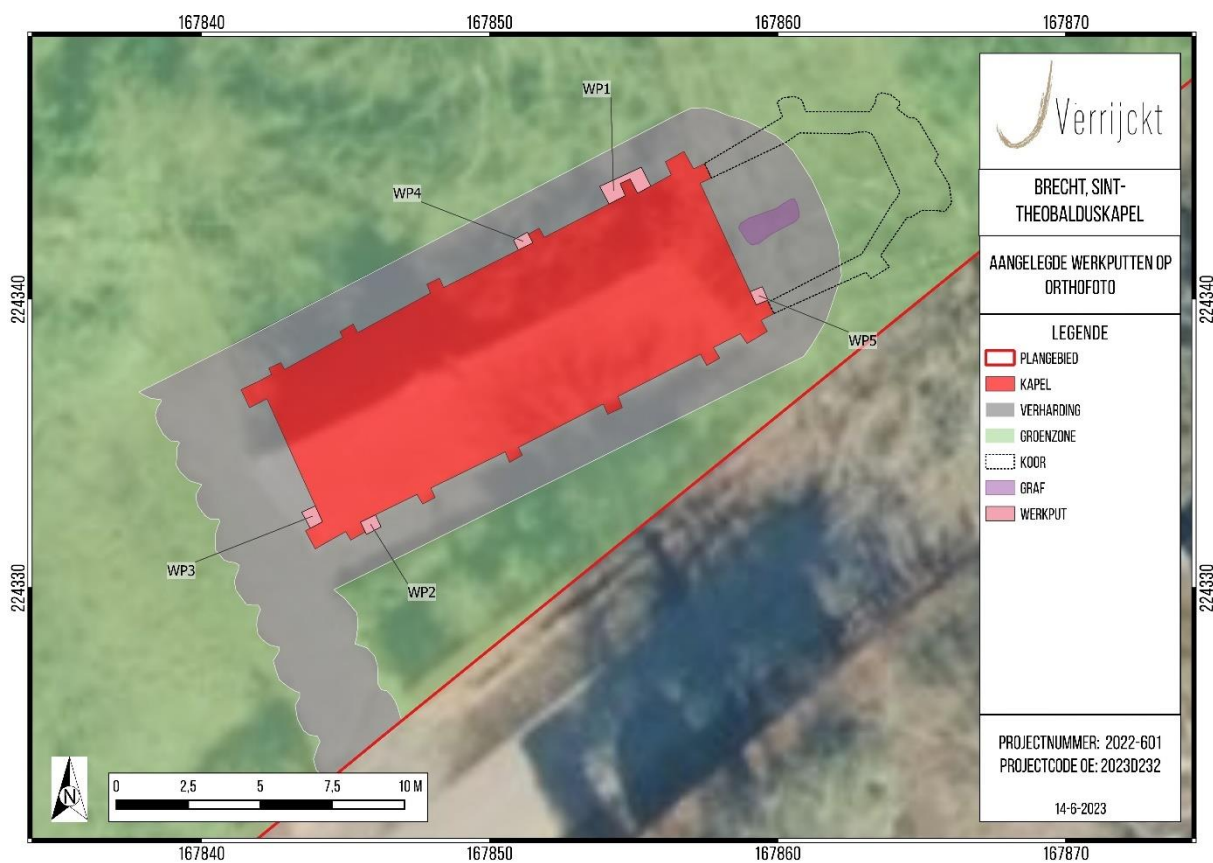
Voor het aardkundig gedeelte van het onderzoek werden profielen opgeschaafd, gefotografeerd en ingetekend op schaal 1:20. Ze werden uitvoerig beschreven per (sub)horizont. De profielen werden op het maaiveld ingemeten met XYZ-coördinaten (Lambert 1972). Ter hoogte van de bodemprofielen werd verdiept naar een tweede vlak, zodanig het verloop van de textuur B horizont gecontroleerd kon worden.

Tot slot werd na het veldwerk de verzamelde data gedigitaliseerd in lijsten en werd de ingemeten GPS-data verwerkt tot een gedetailleerd en overzichtelijk plan. Het opgravingsensemble bestaat uit alle verzamelde en verwerkte data van het onderzoek. Het opgravingsensemble zal, in overeenkomst met de opdrachtgever, gedeponeerd worden aan het provinciaal depot van Antwerpen. Er werden geen vondsten aangetroffen, waardoor het opgravingsensemble in dit geval enkel data en rapportage omvat.

Normaliter wordt er binnen de twee maanden na de laatste dag van het veldwerk van een archeologische opgraving een archeologierapport ingediend. Vervolgens wordt binnen de twee jaar na de laatste dag van het veldwerk een eindrapport ingediend. Aangezien er geen archeologische site of vondsten werden aangetroffen, is het weinig zinvol om twee verschillende rapporten hiervoor op te stellen. Ook werden er geen stalen genomen die geanalyseerd kunnen/moeten worden. Bijgevolg wordt als archeologierapport inhoudelijk hetzelfde document als het eindrapport ingediend, met uitzondering van een titelwijziging.

Figuur 3: Zicht op de kapel bij aanvang van het onderzoek

Figuur 4: Aangelegde werkputten op orthofoto

2 ASSESSMENTRAPPORT

(MITCHELL VAN BAAL)

2.1 Inleiding

De opgraving leverde enkel muurwerk op en geen grondsporen of graven. Dit is vermoedelijk niet te wijten aan de afwezigheid van grondsporen of graven, maar vooral aan de beperkte oppervlakte van de onderzochte putten. Ook werden er geen vondsten aangetroffen.

Elke muur werd voorzien van een apart spoornummer. In totaal werden er 22 spoornummers uitgedeeld.

2.2 Sporen en structuren

In totaal werden er 22 spoornummers uitgedeeld. Het betreft enkel muurwerk, welke allemaal behoren tot de Sint-Theobalduskapel.

In werkput 1 werden spoornummers 1 t/m 6 uitgedeeld. S1 betreft de bovengrondse zijgevel (NO-ZW oriëntatie) van de kapel en S2 betreft de steunbeer ter hoogte van werkput 1. Zowel de muur als de steunbeer bestaan beide uit bruinigrijze baksteen, welke gevoegd zijn met cementmortel. Vermoedelijk zijn deze door de tijd heen verkleurd. Deze bakstenen zijn 4cm hoog, 14cm lang en 6cm breed.

Een deel van de fundering in werkput 1 (links van de steunbeer) bestaat uit een herstelling (S4). Deze herstelling werd gedaan in 1981-1984.⁹ Deze herstelling staat op de C-horizont en reikt ca. 1m diep vanaf het maaiveld. De bovenkant van deze recente funderingsmuur bestaat uit een rollaag van hele stenen (S3). De rest van de muur is gemetseld in kruisverband. Rondom de aanwezige steunbeer in het midden van werkput 1 werd cement/beton aangetroffen, welke hoogstwaarschijnlijk uit dezelfde periode dateert als de herstelling (S5).

De fundering rechts van de steunbeer is vermoedelijk de originele fundering. Onder het maaiveld werden nog twee rijen baksteen van de gevel aangetroffen. Hieronder werd de fundering, bestaande uit orangerode bakstenen met kalkmortel aangetroffen (S6). Tussen 40 en 50cm beneden het maaiveld was beton aanwezig, welke tegen de fundering aan was gegoten. Vanaf ca. 60cm beneden het maaiveld vertrapte de fundering met 7cm. De oude fundering is opgemetseld in halfsteens verband. De aanzet van de fundering begint op 80cm beneden het maaiveld, in de A-horizont. De C-horizont werd aangetroffen op ca. 115cm beneden het maaiveld.

In werkput 2 werden S7 t/m S11 geregistreerd. S7 betreft de bovengrondse zijgevel (ZW-NO oriëntatie) en S8 betreft de steunbeer. Zowel de muur als de steunbeer bestaan beide uit bruinigrijze baksteen, welke gevoegd zijn met cementmortel. Vermoedelijk zijn deze door de tijd heen verkleurd. Deze bakstenen zijn 4cm hoog, 14cm lang en 6cm breed.

S9 betreft de fundering van de steunbeer. Deze is ca. 25cm diep en springt ca. 4cm terug ten opzichte van deze steunbeer en bestaat uit dezelfde bakstenen en voegsel als de steunbeer zelf. Er kan dus gesteld worden dat deze een zelfde ouderdom kennen.

⁹ Beheersplan Sint-Theobalduskapel

Onder S9 werd spoor S10 aangetroffen. Hierbij gaat het om een fundering die, gelet op het baksteen en morteltype, de huidige steunbeer predateert. S10 is een vertrapende fundering en bestond uit roodoranje bakstenen, gevoegd met kalkmortel. De bakstenen waren 24cm lang, 12cm breed en ca. 5cm hoog. Ten opzichte van S9 vertrapte deze ca. 30cm, waarbij elke vertrapping uit twee stenen dik bestaat. Mogelijk werden deze stenen in de 17de eeuw gerecupereerd van de in 1584 afgebrande kapel.

S11 betreft de fundering onder de zijgevel. Deze funderingsmuur kent een ander metselverband, baksteen- en voegtype dan de zijgevel. Hierdoor kan gesteld worden dat de funderingsmuur ouder is dan de bovengrondse gevel. De funderingsmuur bestaat uit donkerroodoranje baksteen, welke gevoegd is met kalkmortel. De C-horizont werd aangetroffen op ca. 90cm beneden het maaiveld, net als de onderkant van de funderingsmuur.

In werkput 3 werden spoornummer S12, S13 en S14 uitgedeeld. S12 betreft de steunbeer en S13 de westelijke kopse gevel van de kapel. Beide zijn opgebouwd uit handgevormde baksteen, welke op industrieel niveau werden vervaardigd. De steunbeer is niet gefundeerd.

S14 betreft een 20cm dikke puinfundering, welke onder de westelijke kopse gevel gelegen is. Deze puinfundering bestaat uit kalkmortel met baksteenpuin. S20 (WP5) betreft zo'n zelfde fundering. Beide kopse gevels werden dus gefundeerd op een puinfundering.

Werkput 4 leverde weinig informatie op. Hier werd 20cm onder het maaiveld beton (S17) aangetroffen. Ook is er net boven het maaiveld waterkering aanwezig. Gekend is dat deze tijdens de restauratiefase van 1981-1984 is aangebracht. Toen werden tevens de muren onderkapt. Verder kreeg dit deel van de noordelijke zijgevel spoornummer S15 en de steunbeer S16. Deze bestonden, net als in werkput 1, uit bruingrijze baksteen, welke gevoegd zijn met cementmortel. Vermoedelijk zijn deze door de tijd heen verkleurd. Deze bakstenen zijn 4cm hoog, 14cm lang en 6cm breed.

In werkput 5 werden S18 tot en met S22 aangetroffen.

Algemeen kan gesteld worden dat de kapel diverse restauratiefases heeft gekend. De gevels van de huidige kapel zijn hoofdzakelijk opgebouwd uit (sub-)recente baksteen en cementmortel, in halfsteens- en kruisverband. Ook de fundering kent verschillende constructiefases, waarvan de oudste mogelijk uit de 15de/16de eeuw stamt. De jongste fundering werd opgetrokken in de jaren '80 van de 20ste eeuw.

Gekend is dat de twee kopse gevels na WO2 (1945-1948 en mogelijk 1963) volledig werden vernieuwd.¹⁰

¹⁰ Beheersplan Sint-Theobalduskapel

Figuur 5: Werkput 1 met links de herstelling uit 1981-1984 en rechts de originele fundering

Figuur 6: Werkput 2 met zicht op de fundering van de zuidelijke zijgevel en de fundering onder de steunbeer.

Figuur 7: Werkput 3 met zicht op ontbreken fundering onder steunbeer (L) en zicht op laag met kalkmortel en baksteen (R)

Figuur 8: Werkput 5 met zicht op de puinfundering onder de kopse gevel en de muur parallel aan de kopse gevel.

2.3 Vondsten en stalen

Tijdens de opgraving in functie van het stabiliteitsonderzoek werden geen vondsten aangetroffen. Ook werden er geen sporen aangetroffen die geen muurwerk betroffen. Hierdoor was er geen nood aan staalname en werden er dan ook geen stalen genomen.

2.4 Datering en interpretatie

De aangetroffen archeologische resten zijn te interpreteren als funderingen, en zijn te linken aan de Sint-Theobalduskapel te Brecht. Uit de funderingen en opstaande gevels valt op te maken dat de kapel door de jaren heen verschillende restauratiefases heeft gekend. De aangetroffen funderingen dateren vanaf de Late-Middeleeuwen/Nieuwe Tijd t.e.m. ca. 1984. Er werden geen sporen aangetroffen die ouder zijn dan de Late-Middeleeuwen/Nieuwe Tijd.

Het geheel kan als volgt geïnterpreteerd worden: De huidige bovengrondse bouw bestaat uit handgevormde bakstenen, die op industrieel niveau werden vervaardigd en gevoegd met cementmortel. Vermoedelijk is de huidige, zichtbare bovengrondse bouw ontstaan tijdens de restauratiefases in de 20ste eeuw.

De resultaten van de opgraving bevestigde de reeds gekende restauratiewerken zoals beschreven in het beheersplan van de Sint-Theobalduskapel, welke werd opgesteld door Hekate VOF.

2.5 Kennisvermeerderingspotentieel en aanbevelingen

In 1972 werd reeds een opgraving uitgevoerd aan de achterzijde van de kapel. Mogelijk is er nog kenniswinst te behalen wanneer deze opgraving, samen met de opgraving uit 1972 en eventueel toekomstig archeologisch onderzoek, met elkaar vergeleken worden en de informatie wordt samengebracht. Aangezien de huidige opgraving slechts een kleinschalige bodemingreep betreft, is er slechts beperkt kenniswinstpotentieel. Wanneer er in de toekomst grootschaligere bodemingrepen in/rondom de kapel gepland worden, is het nuttig om hierbij archeologisch onderzoek te verrichten. Tevens is het nuttig om bij een grotere renovatie ook de vondsten van de opgraving uit 1972 te bekijken, zodat een algeheel beeld gevormd kan worden van de kapel en zijn ontwikkeling.

2.6 Gemotiveerd voorstel voor het bewaren van het archeologische ensemble

Tijdens de opgraving werd er geen vondstmateriaal aangetroffen. Ook werden er geen sporen aangetroffen waarvan het nuttig was om stalen te nemen. Conservatie of natuurwetenschappelijk onderzoek is dan ook niet nodig/mogelijk. Bij de opgraving in 1972 door Van Impe werd wel het nodige vondstmateriaal aangetroffen, alsmede een inhumatie. Het voorstel is om in de toekomst **indien mogelijk** de documentatie van deze opgraving en die van 1972, samen met het vondstmateriaal en de inhumatie die in 1972 werden gerecupereerd, als één geheel te bewaren, zodat het gehele archeologische ensemble van de Sint-Theobalduskapel op één plaats en bij elkaar bewaard wordt, en zodoende beter raadpleegbaar is voor toekomstig onderzoek.

3 SYNTHESE

3.1 Algemeen

Naar aanleiding van het geplande stabiliteitsonderzoek van de Sint-Theobalduskapel aan de Tilburgbaan te Brecht, vond binnen het plangebied een archeologische opgraving in de vorm van een werfbegeleiding plaats met oog op wetenschappelijke vraagstelling. Tijdens de opgraving in de vorm van een werfbegeleiding werd (lokaal) de fundering in kaart gebracht, om zo meer te kennis te vergaren over de oprichting van de kapel, eventuele oudere fases en herstellingswerkzaamheden. Buiten muurwerk van de fundering werden er geen archeologische sporen, structuren of inhumatiegraven aangetroffen. Hierdoor is er, ook door de kleine oppervlakte van de putten, geen link te leggen met de reeds in 1972 uitgevoerde opgraving aan de achterzijde van de kapel, waarbij een polygonaal koor (gesloopt in 1887) en een inhumatie werden aangetroffen. Vermoedelijk zijn er nog archeologische resten rondom de kapel aanwezig. Deze werden echter niet aangesneden door het beperkte onderzoek.

3.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

Bodem

- Welke bodemhorizonten worden in de profielen aangetroffen en wat is de genese ervan? Welke zijn de bodemprocessen die hiermee geassocieerd worden?

Tijdens de opgraving kon vastgesteld worden dat er een A/C bodemprofiel aanwezig is, waarbij de A-horizont 80 à 100cm dik is. Op het maaiveld was verharding aanwezig, bestaande uit kleine kasseien. Hieronder was een laag stabilisézand aanwezig. Dit stabilisézand was direct op de donkerbruingrijze A-horizont gelegen. Deze was erg puinig. Ook kwamen er houtskoolspikkels in voor. Gelet op de ligging van de gegraven putjes direct naast de fundering, is het mogelijk dat de aangetroffen A-horizont de uitgraving voor de fundering betreft. Onder de A-horizont werd direct de beigegele C-horizont aangetroffen, waarin gleyverschijnselen voorkwamen.

- Wat is de relatie tussen deze bodemhorizonten en het omliggende landschap?

De Sint-Theobalduskapel is gelegen in een gebied dat een landelijk, agrarisch karakter kent, met verspreide boerderijen in de omgeving. Ter hoogte van de kapel komt er een kleine clustering van boerderijen voor. Deze behoren tot het gehucht 'De Locht'.

Gelet op het landelijke en agrarische karakter dat de omgeving kent, is het aannemelijk dat de antropogene A-horizont is ontstaan door agrarische activiteiten of de bouw van de kapel.

Het plangebied is gelegen in zandig Vlaanderen. De C-horizont bestaat dan ook uit zandige sedimenten.

- Vertegenwoordigen deze horizonten relevante archeologische niveaus? Zo ja; wat is de aard, begrenzing en datering van deze niveaus?

De C-horizont is de ongeroerde moederbodem, waarin geen bodemvormende processen hebben plaatsgevonden. Hier tekenen sporensites zich het duidelijkst af. Dit niveau situeert zich direct onder de A-horizont en is een archeologisch relevant niveau.

De sedimenten waaruit de C-horizont bestaat werden afgezet in het Laat-Pleistoceen/Vroeg-Holoceen.

Sites uit de steentijden en vuursteenconcentraties

- Zijn er steentijdartefacten aanwezig?

Er werden geen artefacten uit de steentijd aangetroffen. Onderstaande onderzoeksvragen zijn dan ook niet van toepassing.

- ~~— Is er een clustering in de steentijdartefacten aan te wijzen?~~
- ~~— Wat zijn de grenzen van de ruimtelijke spreiding(en) van de steentijdartefacten?~~
- ~~— Wat is de datering van de artefacten?~~

Sporenbestand

- Zijn er sporen of structuren aanwezig? Wat is de aard en de datering van de sporen?

Tijdens de opgraving werd enkel muurwerk aangetroffen. Deze muren dateren uit verschillende perioden (Late-Middeleeuwen t/m Nieuwste tijd)

- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?

De aangetroffen muurresten kennen een relatief goede bewaring.

- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?

De aangetroffen muurresten behoren allen tot de Sint-Theobalduskapel.

- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?

De aangetroffen muurresten behoren tot diverse periodes, allen vanaf de Late-Middeleeuwen.

- Wat is de relatie tussen de bodem, de archeologische sporen en de landschappelijke context?

De onderkant van de funderingen situeerde zich op de overgang van de A-horizont naar de C-horizont.

- Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden (incl. de argumentatie)? Is er een relatie met omliggende vindplaatsen?

De aangetroffen archeologische resten dateren allen vanaf de Late-Middeleeuwen en behoren allen tot de Sint-Theobalduskapel (huidige kapel of voorganger). Dit op basis van de aangetroffen baksteen- en morteltypes, en de historie van de kapel.

Archeologische waarden in de buurt betreffen graven uit de Metaaltijden en Vroege-Middeleeuwen, waaronder een grafheuvel. Ook werd er net ten zuiden van de kapel een fragment van een gepolijste, neolithische bijl gevonden. Gelet op de afwezigheid van sporen uit deze perioden, is er geen samenhang met omliggende vindplaatsen.

- Wat is de vastgestelde en verwachte bewaringstoestand van elke archeologische vindplaats?

Tijdens de opgraving bleken er nog oude funderingen aanwezig. Deze zijn dusdanig goed bewaard dat er nog nuttige kenniswinst te behalen valt bij uitgebreider en grootschaliger onderzoek. De aangetroffen archeologische resten kennen dus een relatief goede bewaringstoestand.

- Wat is de waarde van elke vastgestelde archeologische vindplaats?

Het uitgevoerde onderzoek draagt bij aan de kennis over de ontstaansgeschiedenis van de kapel. De aangetroffen archeologische waarden kennen dus een grote historische waarde.

Kapel:

- Zijn er muurresten aanwezig die gerelateerd kunnen worden aan de kapel? Zo ja:

- o Wat is de aard en omvang van deze muurrest(en)?

Het onderzoek had vooral als doel om de fundering van de kapel in kaart te brengen. De aangetroffen muurresten betreffen dus vooral de funderingen van de kapel. Deze funderingen werden aangetroffen in alle werkputten, onder de opstaande muren en steunberen van de kapel.

- o Hoe is het muurwerk opgebouwd?

De opstaande, bovengrondse gevels van de kapel bestaan uit baksteen, welke gevoegd zijn in cementmortel. Aangezien de huidige kapel teruggaat tot in de 17de eeuw, zal de kapel oorspronkelijk met kalkmortel gevoegd zijn geweest. In de 20ste eeuw hebben er diverse herstellings- en restauratiewerken plaatsgevonden (1936-1937, 1945-1948, 1963? en 1981-1984). Hierbij is bekend dat zeker in 1936-1937 en 1981-1984 de voegen vervangen zijn door cementmortel.

De onderste halve meter, die op licht uitspringt ten opzichte van het bovenste deel van de bovengrondse muren, is in halfsteensverband gemetseld. Het bovenste deel is gemetseld in kruisverband of wildverband.

In werkput 1 werd een herstelling van de fundering waargenomen. Hier werden recente bakstenen en cementmortel gebruikt. De herstelling werd opgemetseld in staand verband, met bovenaan een rollaag van hele baksteen. Het is gekend dat deze herstelling werd gedaan tijdens de restauratie in 1981-1984.¹¹

- o Zijn er aanwijzingen die wijzen op eventuele afwijkingen, uitbreidingen, renovatie, etc. van het muurwerk? Zo ja, hoe vertaalt zich dat t.o.v. de gehele structuur?

Tijdens de opgraving werd in werkput 1 een herstelling van de fundering waargenomen. Tevens kent de gehele kapel verschillende metselverbanden, baksteen- en morteltypes. Dit is hoogstwaarschijnlijk te linken aan de diverse restauratiefases die de kapel gekend heeft.

¹¹ Beheersplan Sint-Theobalduskapel

- o Aan welke restauratiefase kunnen de aangetroffen muurresten gerelateerd worden?

De funderingsherstelling die zichtbaar is in werkput 1 dateert van 1981-1984¹². Het vervangen van de oude voegen voor cementvoegen dateert uit 1936-1937 en 1981-1984.

Tevens werden er nog muurresten aangetroffen uit oudere baksteen met kalkmortel, die teruggaat tot minstens de 18de eeuw. Vermoedelijk dateren deze van de herbouw in de eerste kwart van de 17de eeuw of mogelijk zelfs van de Laat-Middeleeuwse voorganger die teruggaat tot minstens 1436.

- Zijn er bodemsporen die gerelateerd kunnen worden aan de bouw- en/of restauratiewerken?

Doordat de putten langs de muren van de kapel werden gezet en een beperkte oppervlakte kennen, is de aangetroffen A-horizont mogelijk ontstaan door de aanleg van de funderingen. Dit kan echter niet bevestigd worden door de beperkte oppervlakte.

- Zijn er menselijke resten aanwezig in- of nabij de kapel? Zo ja:

Tijdens de opgraving werden geen menselijke resten aangetroffen. Onderstaande vragen zijn dan ook niet van toepassing.

- ~~o Op welke diepte(s) bevinden zich de inhumaties?~~
- ~~o Wat is de bewaringstoestand van het skeletmateriaal?~~
- ~~o In welke periode kunnen de inhumaties gedateerd worden?~~
- ~~o Welke fasen van begravingen zijn er te herkennen? Aan welke fase binnen de bouwgeschiedenis van de kapel kunnen ze worden verbonden?~~
- ~~o Kan er een differentiatie in grafgebruik vastgesteld worden, en zo ja: wat zijn de kenmerken van de grafgebruiken en hoe kunnen ze verklaard worden?~~
- ~~o Zijn er aanwijzingen voor een specifieke ruimtelijke spreiding of dichtheid van begravingen, en zo ja: hoe kan deze verklaard worden?~~
- ~~o Wat zijn de eigenschappen van de overledenen (leeftijd, geslacht, pathologieën)? En wat zegt dit over mogelijke doodsoorzaken?~~
- ~~o Zijn er grafvondsten aanwezig? Zijn de graven toe te kennen aan bepaalde individuen? Aan de hand van welke gegevens?~~

Onderzoeksvragen, opgesteld door Onroerend Erfgoed bij goedkeuring van de aanvraag wetenschappelijke vraagstelling:

- Wat waren de resultaten van de archeologische opgraving onder leiding van Luc Van Impe in de jaren '70 van de vorige eeuw?

¹² Beheersplan Sint-Theobalduskapel

Tijdens dit onderzoek werden delen van de fundering van het reeds verdwenen koor aangetroffen. Het polygonaal koor werd aan de buitenhoeken voorzien van enkele steunberen. De funderingsmuren waren opgebouwd in handgevormde bakstenen met een afmeting van 23 x 11 x 5 cm. Binnenin het koor werden resten van de oorspronkelijke bakstenenvloer aangetroffen. Daarnaast werden ook de funderingsresten van het toenmalige altaar en een graf aangetroffen. De grafkuil werd door de vloer uitgestoken tot in de top van de moederbodem. De kuil zelf was eerder onregelmatig van vorm. Het skelet lag uitgestrekt op zijn rug. Het skelet kende een oost- (hoofd) west oriëntatie. De rechter arm lag op het bekken. De linker arm lag naast het lichaam. De beenderen kenden een goede bewaring. Er werd noch een kist of grafsteen aangetroffen. De vulling van de grafkuil bevatte veel baksteen en (cement-)mortelfragmenten.

Op basis van de vaststellingen die tijdens dit onderzoek gedaan werden, werd besloten dat het graf na de opbouw van de kapel werd opgericht. Dit voor de afbraak van het toenmalige koor. De onderzoekers uit die tijd poneerde dat het mogelijk om een priester of kapelaan zou kunnen gaan. De ligging en oriëntatie van het skelet zijn de hoofdargumenten in deze stelling.

Aan de buitenzijde van de oostelijke koormuur werd een secundaire constructie vastgesteld. De fundering zou hier verstevigd zijn geweest. In het onderzoeksrapport suggereren de onderzoekers dat deze versteviging mogelijks werd aangebracht voor de aanwezigheid van een bovengrondse muurkapel of kalvarie.

Onder het koor werd een podsolbodem aangetroffen. Dit profiel werd elders in de aangelegde werkputten niet aangetroffen. De aanwezigheid van een (post-)podzolbodem wordt eveneens gesuggereerd op de bodemkaart van Vlaanderen (zie eerder). De moederbodem kon op een diepte van minimaal 1 m onder het toenmalige maaiveld worden aangetroffen.

Naast bovenbeschreven muurresten en graf, werden eveneens enkele 'recente' paalsporen en een greppel aangetroffen. Een specifieke spoorbeschrijving of definitie van 'recent' werd niet mee opgenomen in het onderzoeksrapport. Hierdoor zijn deze sporen op basis van het onderzoeksrapport moeilijk te interpreteren. In de greppel werden enkele mortelresten aangetroffen. Hierdoor vermoeden de onderzoekers dat de greppel dateert uit de periode waarin de kapel werd opgebouwd.

Tijdens het onderzoek werden eveneens enkele muurresten aangetroffen die terug te brengen zijn tot de toenmalige naburige hoeve Van Elsacker. Verder werden er verscheidene vondsten gedaan, waaronder rood geglaazuurd aardewerk en Raeren-aardewerk.

- In hoeverre zijn de toen blootgelegde resten nog in situ bewaard?

Volgens de uitvoerend archeoloog (L. Van Impe) zijn de aangetroffen muurresten in situ bewaard. Het vondstmateriaal en de inhumatie zijn niet in situ bewaard gebleven. Het vondstmateriaal en de inhumatie liggen opgeslagen in het depot van Onroerend Erfgoed te Vilvoorde.

- In hoeverre zijn de toen blootgelegde resten volledig onderzocht?

De tijdens de opgraving aangetroffen archeologische resten zijn opgemeten, opgetekend en beschreven. Het is tot op heden onduidelijk of eventuele verdere studie naar deze resten meer kenniswinst oplevert. Wel kan verdere studie naar het aangetroffen vondstmateriaal en de inhumatie mogelijk nog kenniswinst opleveren.

- Welke onderzoeksvragen zijn tijdens de opgraving in de jaren '70 beantwoord en welke zijn nog onbeantwoord?

De opgraving uit de jaren '70 had tot doel het opsporen van oude bewoningssporen (Metaaltijden, Romeinse en Merovingische periode) binnen het gehucht Locht. Deze werden niet aangetroffen tijdens de opgraving. Omdat het een zeer beperkt rapport betreft (2 pagina's), konden eventuele andere onderzoeksvragen niet achterhaald worden.

- Waar wordt het archeologisch ensemble van de opgraving van de jaren '70 bewaard (archief en vondsten)? Waaruit bestaat dit ensemble?

De vondsten van de opgraving van 1972 worden bewaard in het depot van Onroerend Erfgoed in Vilvoorde, en de opgravingsdocumentatie in het archief van Onroerend Erfgoed. De opgravingsdocumentatie, bestaande uit vlak- en profieltekeningen, alsmede het opgravingsrapport, zal bijgevoegd worden aan dit rapport. Verder bestaat dit ensemble uit aardewerk scherven en een inhumatie.

4 SAMENVATTING

Naar aanleiding van de stabiliteitsstudie van de fundering van de Sint-Theobalduskapel te Brecht, werd een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Hierbij werden een vijftal putten (ca. 70cm x70cm) aangelegd langs de fundering, om zo de fundering in kaart te brengen. In totaal werden er 22 spoornummers uitgedeeld. Het betrof allen muurwerk behorende tot de Sint-Theobalduskapel.

Uit reeds bestaande (geschreven) bronnen bleek al dat de kapel verschillende restauratiefases heeft gekend. Deze zijn ook aangetroffen tijdens het archeologisch onderzoek. De geschreven bronnen kunnen dus gestaafd worden op basis van de resultaten van het archeologisch onderzoek.

5 LIJST MET FIGUREN

Figuur 1: Puttenplan	7
Figuur 2: Opmetingsplan van de opgraving uitgevoerd in 1972	11
Figuur 3: Zicht op de kapel bij aanvang van het onderzoek.....	17
Figuur 4: Aangelegde werkputten op orthofoto	17
Figuur 5: Werkput 1 met links de herstelling uit 1981-1984 en rechts de originele fundering	20
Figuur 6: Werkput 2 met zicht op de fundering van de zuidelijke zijgevel en de fundering onder de steunbeer.	20
Figuur 7: Werkput 3 met zicht op ontbreken fundering onder steunbeer (L) en zicht op laag met kalkmortel en baksteen (R).....	21
Figuur 8: Werkput 5 met zicht op de puinfundering onder de kopse gevel en de muur parallel aan de kopse gevel.	21

6 BIBLIOGRAFIE

Hekate VOF. Beheersplan Brecht Sint-Theobalduskapel.

SCHILTZ, M., VANDENBERGHE, N. & F. GULLENTOPS, 1993. *Toelichtingen bij de geologische kaart van België. Vlaams Gewest. Kaartblad (24) Aarschoot*, Brussel.

VAN EYCK B., VERRIJCKT J., 2023. Aanvraag van een toelating voor archeologisch onderzoek met het oog op wetenschappelijke vraagstellingen te Brecht, Sint-Theobalduskapel.

VAN IMPE L., 1972. Rapport opgraving op de Locht te Brecht (Prov. Antwerpen).

7 BIJLAGEN

SPORENLIJST

FOTOLIJST

TEKENINGEN